

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертацията на
Дарин Симеонов Алексиев,
 задочен докторант към катедра „Философски и политически науки“,
 Философски факултет, ЮЗУ „Неофит Рилски“ - Благоевград,
 на тема: **Онтологизиране на понятието „Софѝя“ в руската религиозна
 философия**
 за присъждане на образователната и научна степен **Доктор**
 в професионално направление **2.3 Философия**
 по научната специалност **История на философията**
 от проф. дфн Валентин Канавров

Дисертацията е в обем 239 страници, вкл. библиография. Чистият текст е 228 страници. Библиографията, подразделена на източници на кирилица и латиница, съдържа 140 заглавия на български, руски, немски, френски и полски език. Тя е удовлетворителна като обем, релевантна на съдържанието на дисертацията и достатъчна в изворово, информационно, херменевтично и интерпретативно отношение. Дисертацията е придружена от автореферат и съпътстващи документи. Авторефератът в обем 35 страници представя необходимите реквизити на жанра дисертация (теоретично изследване, което формулира, структурира, аргументира и систематично излага докторска теза), като сбито възпроизвежда нейното съдържание и включва списък с приносните моменти и справка за публикациите на докторанта по темата на дисертационния труд. Съпътстващите документи са пълни според изискванията на закона и другите нормативни документи, които уреждат процедурата по защитата.

Алексиев завършва през 1997 г. специалност „Теология“ в Богословския факултет на Софийския университет „Св. Кл. Охридски“ с магистърска образователно-квалификационна степен. Между 2002 и 2006 г. е докторант в Богословския факултет на СУ, като е отчислен с право на защита. През 2017 г. печели конкурс за задочна докторантура по научната специалност „История на философията“ във Философския факултет на ЮЗУ. Негов научен ръководител е доц. д-р Майя Георгиева, като по-късно научното ръководство се поема от доц. д-р Георги Донев. Алексиев има впечатляваща биография на изследовател, издател и редактор. Автор е на 10 богословски книги и множество богословски и философски статии. Редактирал е повече от 20 богословски книги. От 2010 г. е учител в Софийската

духовна семинария „Св. Йоан Рилски“, а от 2014 г. – преподавател в Пловдивската духовна академия „Св. св. Кирил и Методий“.

Текстът на дисертацията е организиран в увод, четири глави и заключение. Те са добре балансирани, което показва успешна рефлексия върху тематиката и нейното архитектурно теоретизиране.

Като първо постижение на дисертацията откроявам нейната проблемно формулирана и систематично разгърната тема. Концептуализирането на теоретичен проблем не е тривиално занимание. То изисква ясно дефинирана предметност, детайлно очертан херменевтичен хоризонт с отчетливи елементи, изчистена и последователно проведена методология, която води до прецизни решения. Евристичното мислене също трябва да бъде посочено като *condition sine qua non*. Трудният въпрос пред Алексиев е относно онтологизирането на: (1) понятието *София*, (2) духовната ек-зистентност откъм и посредством *София* и/или (3) вярата *София*. В дисертацията проблемът изисква и получава характерно философско решение. Вцърковяването и онтологизирането на духовната ек-зистентност откъм и посредством *София* и на вярата *София* е преди всичко религиозен и богословски проблем, който има и философски проекции. Руската религиозна философия, която разбираемо е обособен изследователски обект за Алексиев, представя широка и динамична палитра решения на взаимоотношенията между понятието *София*, духовната ек-зистентност откъм и посредством *София* и вярата *София*, които често са взаимно изключващи се в строг религиозно-догматичен, а и във философски смисъл, но все пак близки и допълващи се във феноменологично отношение. Възпирам се да кажа, че в случая сме свидетели на „игра“ между тях, защото всички те имат сакрална стойност. Тя е инкорпорирана в дисертацията и това е според мен нейно съществено достойнство наред с експлицираната феноменология на понятието *София*, духовната ек-зистентност откъм и посредством *София* и вярата *София*. Последната има интериоризиран еклисиално-битиен характер, който по значение далеч надхвърля обговаряния спор за софиологията, нейните перипетии в историята на религията и философията, историко-философската изчерпателност при проследяването на нейните извори и коментари и дори оценъчната и интерпретативната ѝ наративност.

Погледното дисциплинарно, дисертацията е историко-философска. Този топологичен „жанр“ поставя пред нея характерни изисквания. Според мен те са коректно изпълнени. Това е вторият важен момент, на който обръщам внимание. Алексиев избира хронологично излагане и съдържателно насищане на своя текст с една ясно очертана в увода теоретична схема (методологична програма). В нея се открояват релефно фиксираният предмет на изследването и философското захождане към специфичната религиозна и интелектуална проблематиката. Обхващането на процеса и резултата онтологизиране на *София* е впечатляваща заявка. Хронологичността не е абсолютизирана в методологичен план. На места тя е загърбена за сметка на концептуалността, като този стил на изложение отново показва добрата промисленост на изследването. Акцентът е поставен върху софиологиите на Владимир Соловьев, Павел Флоренски и Сергей Булгаков, теоретизирани в онтологичен аспект в четвъртата финална и централна глава на дисертацията. Тази глава е херменевтично подготвена от аналитика на понятието *София* в античната духовност, патристиката и някои проявления от развитието на християнската мисъл. Всичко това е точно подбрано и старателно анализирано, без да се изпада в самоцелни разбори.

На трето място в поредицата положителни страни на дисертацията ще посоча нейната лапидарно и експресивно формулирана докторска теза: „Обосноваване на Логос – София като функция на Трансценденцията в създаването на трансценденталната форма на съществуването на света в съответствие с тринитарния догмат“ (с.9). *София* е религиозно-философски феномен, който неустойимо привлича интерпретативните проекти точно в онтологично отношение, но същевременно в мистична, пневматологична и интелектуална светлина. Неговата философска заостреност и преекспонираност е неприемлива от православно гледище, като обаче именно в православия свят *София* е най-коментирана и най-инкорпорирана. От нея струи мистична и интелектуална енергийна сила, в която религиозната философия неизбежно се потапя, търсейки онтологични опори и екзистенциални проекции, които обаче грижливо трябва да странят от хюбрисните изкушения. Така се поражда софиологичният дебат, в който се вплита дисертацията. Алексиев с основание избягва крайните ипостасни спецификации на София, ясно видими при Булгаков, но

тръгва по неговите стъпки на философиране на *София*. Схващането на Булгаков докторантът характеризира като проява на руската религиозна философия в нейното качество на „романтически феномен, [който] възниква в края на XVIII в. във връзка с философското пробуждане, предизвикано от масонската рефлексия“ (с.227). Докторската теза получава систематично разгръщане в дисертацията, която завършва с едно изключително съдържателно, емоционално наситено и някак забързано заключение. В него се проявява амбивалентността на *София* както в противоречивото единство на религиозната философия и динамиката на взаимоотношенията между религия и философия, така и най-вече в трансцендентално-генеративно отношение. Все пак възниква въпросът дали се обосновава *София* или пряката връзка *Логос – София* (*Логос* като *София*, *София* откъм *Логос*, *Логос* чрез *София*?) в трансцендентално-онтологичен план, защото според декларираната в тезата и отстоявана в цялата дисертация доктрина на тринитарния догмат *Логосът* не е разум или конструктивна чиста форма на мисленето, не е дума или логическа единица, не е и стеснено схваната премъдрост на Иисус. Логосът е цялостният Христос. Въпросът е дали тезата постановява, че функция на Трансценденцията е да обосновава Логоса (Христос) като пораждащ *София*, а „от своя страна“ Той посредством нея създава трансценденталната форма на съществуването на света? Остава открит и въпросът за функцията на Трансценденцията, която (функция) следва да е догматично свързана с креацията на тварното, чиято трансцендентална форма на съществуване е обаче от друг порядък. Фразата „създаване на трансценденталната форма на съществуването на света“ предизвиква въпроси и дори съпротива. Тезата въвлича в сложна проблематика, свързана с *analogia entis* и „битие по причастност“ (*participationem*) и даже наподобява дилемата *Filioque* (в смисъл дали *София* е единствено от Отца, или и от Сина; дали е в Отца и в Сина по един и същ начин; дали е елемент просто на божествеността), доколкото са „замесени“ Трансценденцията, Словото (Христос), функционалността, „създаването“ на формата и съществуването на света.

Детайлният прочит на дисертацията явява редица други нейни постижения. В първата глава са очертани различни образи на *София* в античната гръцка философия, старозаветните текстове и юдейската мистика. Много добро впечатление прави

усилието за набелязване на трансцендентален (на основата на възможен трансцендентен) език в книгите *Притчи*, *Премъдрост Соломонова*, *Екклесиаст*, *Премъдрост на Исуса, син Сирахов* и *Псалтир*. Разбира се трябва да се има предвид разликата между старозаветното и новозаветното слово/Слово (закон/Слово, гениалогия/Слово и пр.) – както в битийно и смислово отношение, така и най-вече с оглед на темата, – в очертаването на типиката на медиативността на *София*, в частност на енергийната, семантичната и езиковата медиативност в и на процеса онтологизиране. Изследването се изправя пред затруднението да експлицира иманентната трансцендентална специфика на *София*, която следва да е релевантна както на априорната форма (изразена абстрактно, митично, символно, верово, идейно и пр.), така и на обектния хаос (който е поле на различни емпирични систематизации). Към това се добавя особеността на женския корен (стихия, принцип), който не е единствено из себе си светопораждащ, но все пак е незаобиколимо начало. Алексиев попътно се справя с античната визия за *София*, свързана с митичния образ на Атина Палада и с библейските превъплъщения на Премъдростта Божия. Не са пропуснати иудейската мистическа традиция и каба̀ла, доколкото някои техни идеи и постановки присъстват в руската религиозна философия във връзка със софиологията.

Втората глава има ролята на допълнителен интерпретативен хоризонт. Той очертава полето на източните и западните решения на *София*. И ако източните са по-популярни у нас по редица разбираеми причини, то аналитиката на съчинения на Зузо, Бьоме и (късния) Шелинг са почти непознати. От херменевтична гледна точка специално искам да подчертая включването на текстове на ученика на Майстер Екхарт Хайнрих Зузо (Heinrich von Berg, Heinrich Seuse, Heinrich Suso). Алексиев използва неговата *Книжка вечната мъдрост* (*Büchlein der ewigen Weisheit*; тя е второто съчинение от събраните от Зузо негови четири съчинения, излезли под общото заглавие *Exemplar*), която по-късно е преработена от него и издадена на латински със заглавие *Часослов на мъдростта* (*Horologium sapientiae*). Зузо поетично описва своите видения за Премъдростта, преливайки женски образи с тези на Христос (затова Зузо не следва да бъде характеризирани като минезингер /*Minnesinger*, *Minnesänger*). Късният Шелинг е своеобразен мост между залеза на

Просвещението, в което се утвърждава секуларността, и съвременната духовна ситуация, която се отличава с плурализъм, вкл. икуменически усилия и движения. *София* има, така да се каже, запазено място в този преход, което ѝ отрежда изключителна роля при опосредстваното конституиране на съвременната култура на множествеността. Алексиев си поставя конкретната задача да проследи процеса посредством руския религиозен ренесанс, който философира православната традиция в опита за нейно вплитане в плуралистичните културологеми на съвременната епоха.

Третата глава е посветена на насищането на херменевтичния хоризонт при открояването на *София* с православно съдържание и съответни евристики. Алексиев е добре подготвен по темата и се справя успешно с релевантните извори (текстове), респ. с философско-религиозната проблематика. Той анализира православните възгледи на Атанасий Велики, кападокийците и Григорий Палама.

Четвъртата глава е основна за дисертацията. Главата е посветена на софиологичните възгледи на Соловьев, Флоренски и Булгаков. На основата на техни трудове е разгърната концепцията на Алексиев за *София*. Анализата е колкото историко-философска, толкова и собствено концептуална – онтологизиране на понятието *София*. Разбираемо тежестта пада върху софиологията на Булгаков. Дилемата е: философема или теологема е *София* (с. 219)? На смисловия фон на постигнатото и обособеното в предходните три глави дисертантът умело търси отговора чрез интерпретация на еволюцията на схващанията на Булгаков: от възторжено постепенно и поэтапно възвисяване на *София* до типиката на битие и същност на ипостас, през нейното разбиране като философски промислен ипостасен принцип и възможност за ипостасиране, до характеризирането ѝ като безипостасно същество, което като жива същност свидетелства Бога и божествеността (Богоматер). *София* е мистично спрегната и интелектуално и пневматологично проявяваща се. Тя е божествена усия и посредник между Бога и света при разкриването на неговата духовна същност. В този смисъл *София* е „душа на света“ (по Флоренски и Булгаков), истинно битие на света. И същевременно: без да е ипостас, без да е „повече“ от Троицата и всяко едно от Лицата, тя е „Слава Божия, Божеството в Бога“.

Алексиев формулира приносните моменти на своята дисертация в 5 пункта. Първият е основен, точно формулиран и реално изпълнен. Вторият е заявен, действително проведен, но методологично недостатъчно експлициран. Имам предвид, че „трансценденталната методологическа съпоставимост на богословската и философската концептуализация на Софiя“ би трябвало стриктно да разкрие опосредстващите схеми на теоретичния трансфер. Давам си сметка, че това е прекомерно изискване, още повече когато става дума за софиологични процеси на онтологизиране, при които философското и богословското са силно и, най-вече, смислово преплетени, без да са формално единни. Третият принос – „Обоснована е функцията на Трансценденцията чрез Софiя във възникването на крайността (тварността)“ – е формулиран във връзка с докторската теза. Той постановява неотчетливи във философско отношение функции на Трансценденцията, които като че ли компрометират именно онтологичното експлициране на духовната същност на крайността и единността. В докторската теза се подчертава ролята на Трансценденцията при обосноваването на *Логос – Софiя* в процеса на „създаването на трансценденталната форма на съществуването на света“, докато третият принос само фиксира „функцията на Трансценденцията [...] във възникването на крайността“, но не в трансцендентален контекст, а като опосредствана чрез *Софiя* Божия креативност „във възникването на крайността“. В дисертацията, вкл. във втория записан принос се настоява на „трансцендентална методологическа съпоставимост“, която в случая е загърбена в името на догмата, който обаче от старозаветно гледище е спорно представен посредством *Софiя*. Предполагам, че формулировката се нуждае от христологично, пневматологично и еклисиологично прецизиране, разбира се, във връзка с посочената „трансцендентална методологическа съпоставимост“. Четвъртият принос е изцяло коректен. Докторантът е извършил огромна историко-философска работа – както проучвателски, така и най-вече конкретно интерпретативно. Петият принос е реален. В дисциплинарно обособения план на онтологизиране критиката на „концепцията на С. Булгаков за Софiя като Четвърта ипостас“ е релевантна. Макар в догматичната православна литература тази критика да е отдавна и достатъчно позната, в дисертацията тя е контекстуално и интерпретативно представена.

Дисертантът има 3 свързани с дисертацията публикации.

Нямам принципни несъгласия с постановките на дисертацията. Моите бележки и въпроси не са свидетелство за неприемане, а за търсене на специфичното духовно, интелектуално, трансцендентално и медиативно място на *София* в коренно различните типове религиозно и философско онтологизиране – христологично, еклисиално и пневматично, от една страна, и формално, смислово и екзистенциално, от друга (разбира се, споменатите типологии имат още много спецификации и измерения).

Не съм констатирал плагиатство в дисертацията.

Прегледът на академичните активности на Алексиев показва, че те отговарят на минималните национални изисквания към научната и преподавателската дейност, определени в чл. 26, ал. 2 и 3 на *ЗРАСРБ* и чл. 53 ал. 4 на *Правилника за приложение на ЗРАСРБ*.

Нямам съвместни публикации с колегата Алексиев.

Заключение: като имам предвид духовната, концептуалната и методологичната значимост на процеса онтологизиране на *София*, очертаването на сакралното място на Премъдростта Божия по отношение на човешката екзистентност, философската традиция, в която е вплетена дисертацията, нейната успешна теоретична разработка и многото посочени реални научни резултати, както и общата ми оценка, че Дарин Симеонов Алексиев е изграден изследовател, предлагам на уважаемите членове на научното жури да гласуват за успешно защитена дисертацията *Онтологизиране на понятието „София“ в руската религиозна философия* и присъдят на Алексиев образователната и научна степен „доктор“ по научната специалност *История на философията* в професионално направление 2.3 *Философия*.

София, 25-и март 2021 г.

Благовещение

.....
(Проф. дфн Валентин Канавров)